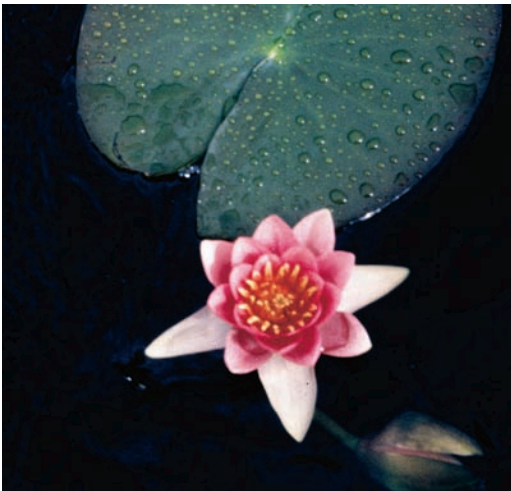

Härstammar Claude Monets röda näckrosor från Fagertärn i Närke?

Varifrån kom de röda näckrosor som Claude Monet förevigade i sina berömda målningar? Maud Wallsten, Jan Thorson och Gun Werlemark berättar här om resultatet av det fascinerande detektivarbete som fått dem att dra slutsatsen att ursprunget till den röda färgen nog kommer från den lilla skogssjön Fagertärn i Närke.

MAUD WALLSTEN, JAN THORSON
& GUN WERLEMARK

Den franske konstnären Claude Monet (1840–1926) blev vida berömd för bland annat sina vackra näckrosmålningar. På hans tavlor kan man ofta se både vita och röda näckrosor och ett antal andra vattenväxter. Motiven hämtade han i sin egen trädgård i Giverny, ungefär fem mil nordväst om Paris. Monets målningar inspirerade män-

Figur 1. En av Claude Monets berömda målningar av de röda näckrosorna i hans trädgård i Giverny. Detalj ur tavlan som hänger på Museum of Fine Arts i Boston. Detail from one of Claude Monet's famous paintings of red water lilies, exhibited at the Museum of Fine Arts in Boston.

niskor inte enbart som konst utan ledde även till ett ökat intresse för trädgårdsdammar. Den röda näckrosen kom att bli en av de mest eftertraktade växterna för sådana prydnadsdammar.

I maj 1883 flyttade Monet med sin familj till byn Giverny. Till familjens fastighet hörde ett stort parkområde. Monet var intresserad av växter och lär ha samlat både plantor och frön. Hans trädgårdsmästare fick i uppgift att försöka odla fram växterna i trädgården.

I slutet av 1880-talet lät Monet anlägga dammar i sin park (Joyes 1990). I dem planterades bland annat röda näckrosor och dammarna blev så småningom ett av hans berömda målarobjekt (figur 1). Näckrosmålningarna bidrog till att han betraktades som en av de stora naturmålarna i Frankrike. I museerna Marmottant och Orangeriet i Paris samt i hans hem i

Figur 2. En röd näckros i sjön Fagertärn i Närke. Foto: Maud Wallsten. *Nymphaea alba* f. *rosea* in the beautiful forest lake Fagertärn in Närke.

Giverny – som numera är museum – finns några av hans stora näckrosmålningar.

Den röda näckrosen (figur 2) är en rödblommig form av vit näckros *Nymphaea alba*. Näckrosblomman har en mycket vacker form och blomman är den största bland alla svenska vilda växter. I sjön Fagertärn i Tiveden ett par mil sydväst om Askersund gjordes i mitten av 1800-talet det första dokumenterade nordiska fyndet av röd näckros.

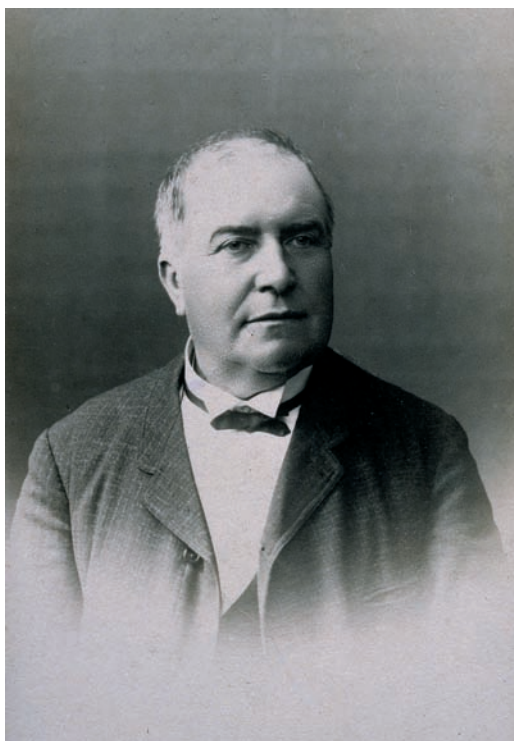
I tropikerna har det alltid funnits färgrika näckrosor, även röda, men de tropiska plantorna är inte tillräckligt härdiga för det kalla klimatet på Paris och Givernys breddgrad. Röda näckrosor är över huvud taget inte vanligt förekommande i sjöar och vattendrag i Europa. En verkligt intressant fråga blir därför varifrån Monets näckrosor kom. Kan det faktiskt vara så att de härstammade från den lilla skogssjön Fagertärn i Närke?

Den franske botanisten Latour-Marliac

I Frankrike verkade vid Monets tid den skicklige botanisten Bory Latour-Marliac (figur 3). Hans stora intresse var vattenväxter och framför allt näckrosor. Latour-Marliac hade sin trädgård i Temple-sur-Lot, en by några mil nordost om Bordeaux i Sydfrankrike. Genom sitt förädlingsarbete ville han få fram nya sorter och hybrider av näckrosor. Till att börja med försökte Latour-Marliac korsa olika tropiska näckrosarter för att få plantor med färgstarka blommor. Emellertid hade han svårt att få de tropiska växterna att överleva. De tålde inte de låga vintertemperaturerna (Latour-Marliac 1893).

Latour-Marliac försökte få tag på mer härdiga växter för sina försök. Den svenska röda näckrosen hade börjat spridas i Europa, framför allt tack vare den tyske botanisten Robert Caspary i Königsberg. Latour-Marliac har i sin växtkatalog från år 1882 bland annat en *Nymphaea caspary*.

I tidskriften *The Garden* (Anonym 1883) omnämns att näckrosen "*N. alba* var. *rosea* kallas ibland *N. sphaerocarpa* och *N. caspary*. Den har sitt ursprung i norra Europa och har blivit funnen så långt norrut som i Sverige". Blomman hos denna nordliga växt uppges vara "delikat

Figur 3. Den berömde franske näckrosspecialisten Bory Latour-Marliac (1830–1911).

The famous French water lily botanist Bory Latour-Marliac (1830–1911).

i sin röda färg och en av våra finaste och mest härdiga näckrosor". Den nordliga röda näckrosen från Fagertärn kom att ingå i Latour-Marliacs förädlingsarbeten.

Röda näckrosor i sjön Fagertärn

År 1856 publicerades i *Botaniska notiser* under rubriken Spridda underrättelser en notis om "En röd näckros" (Lönnroth 1856). Där beskrevs den röda näckros som botanikstuderanden Bernhard Agaton Kjellmark hade visat upp för sina lärare Elias Fries, professor vid botaniska institutionen vid Uppsala universitet, och adjunkt Knut J. Lönnroth, sedermera docent och lektor vid Kalmar högare allmänna läroverk. Kjellmark fick bekräftat av sina lärare att den röda näckrosen var hittills okänd och unik i

Figur 4. En röd näckros som Bernhard Agathon Kjellmark samlat i Fagertärn. Arket finns på Fytoteket i Uppsala.

A red water lily brought from Fagertärn to Uppsala (UPS) by its discoverer B. A. Kjellmark.

Sverige (Fries 1879). Kjellmark hade tagit sitt exemplar från Fagertärn där näckrosen blommade varje sommar, prunkande röd (figur 4). Förutom den röda näckrosen växte även vanliga vita och gula näckrosor *Nuphar lutea* i sjön.

Lönnroths artikel på bara tjugo rader väckte stor uppmärksamhet bland botaniskt intresserade personer, inte enbart i Sverige utan runt om i Europa och även i USA. De botaniska institutionerna i Uppsala och Lund fick brev från institutioner och privatpersoner med önskemål om frön och plantor av röd näckros. De röda näckrosorna samlades i ökande omfattning från Fagertärn, och så småningom ansågs växten

utrotningshotad. Den 29 april 1905 förklarade länsstyrelsen i Örebro län den röda näckrosen och hela sjön fridlyst.

Lönnroth uppgav att det inte fanns någon påtaglig skillnad i utseende mellan den röda och den vita näckrosen annat än färgen, och botanisten och genetikern Ernst Nilsson fastslog efter studier av material från Fagertärn att den röda näckrosblomman sannolikt uppkommit genom en mutation hos den vita normalformen av *Nymphaea alba* (Nilsson 1974).

Odling av röd näckros börjar

År 1863 fick Robert Caspary i Königsberg röda näckrosplantor från Fagertärn. Han var känd för sin forskning om näckrosväxter och utförde odlingsförsök i sin trädgård (Fries 1879), men det dröjde flera år innan Caspary lyckades med sina odlingar. Hans arbete ledde dock så småningom till en omfattande produktion av röd näckros i form av groddplantor från näckrosfrön och 1871 började han saluföra plantor (Caspary 1871). Därigenom kom den röda näckrosen från Fagertärn att spridas till England, Frankrike, Tyskland, Schweiz och flera andra länder. Den röda näckrosen väckte stor uppmärksamhet: Den danske botanisten Johan Lange publicerade år 1874 den första avbildningen av röd näckros i det berömda bildverket *Flora Danica*, och 1879 förekom vackra färglagda avbildningar i tre betydande tidskrifter: *The Garden*, *The Florist and Pomologist* och *Revue Horticole* (Fries 1879).

Ytterligare bevis för det stora intresset för den rödblommade näckrosen är mångfalden av namn den erhöll. När Lönnroth publicerade uppgiften om röd näckros i Fagertärn gav han inte växten något eget latinskt namn. Senare fastställdes det latinska namnet till *Nymphaea alba* var. *rosea* i åttonde upplagan av Hartmans flora 1861. Flera botanister tyckte namnet antydde en svagare färg än vad blomman verkligen hade och kallade den *Nymphaea alba* var. *purpurea* (Fries 1865). Den kom även att få benämningen *rubra* av Caspary (1871). Ett annat vanligt namn var *Nymphaea caspary* som botanikern E. A. Carrière publicerade i *Revue*

Figur 5. Näckrosplanter i en damm vid Giverny (ovan) och i Fagertärn (nedan). Bladens form skiljer sig helt från varandra. Foto: Maud Wallsten.

Water lily plants from a pond at Giverny (top) and in Lake Fagertärn (bottom). The form of the leaves is completely different.

horticole. N. Gerard (1893) uppger att han fått en planta av den intressanta svenska näckrosen, som kallas omväxlande för *Nymphaea alba* var. *rosea*, *N. alba* var. *rubra*, *N. caspary* och *N. sphaerocarpa*. Han uppger att det sistnämnda namnet hade Caspary gett den.

Namnet *Nymphaea caspary* fanns med länge i Latour-Marliacs växtkataloger, ofta med kommentaren att den härrörde från den svenska röda näckrosen. Latour-Marliac arbetade med att få fram nya rödblommande former. Burbridge (1893) skriver att han erhållit sex plantor av

Latour-Marliac som hade fått fram tio till tolv nya hybrider. Växterna, säger Burbridge, var alla mycket karaktäristiska och vackra. Han uppger namnen på de sex plantorna, bland dem var *N. marliacea rubra punktata*, *N. robinsoni* och *N. laydekeri*, och beskriver växternas utseende ingående.

Claude Monets näckrosdammar

År 1889 hölls den stora världsutställningen i Paris. Där kunde man betrakta röda och skära näckrosor som Latour-Marliac ställde ut. Om Monet själv besökte utställningen i Paris och såg blommorna vet vi inte. Emellertid var det i slutet av 1880-talet som Monets trädgårdsmästare anlade dammarna i trädgården i Giverny och där planterades så småningom röda näckrosor (Joyes 1990). Det förefaller högst sannolikt att Monets trädgårdsmästare vände sig till Latour-Marliac för att få näckrosor till dammarna i Giverny, eftersom Latour-Marliac var den erkänt store näckrosodlaren.

Latour-Marliac hade troligen kontakt med Caspary och köpte plantor av röd näckros från honom. I Latour-Marliacs katalog för år 1882 över de vattenväxter han saluförde fanns *N. caspary* med bland ett flertal andra näckrosarter. Att det var en värdefull växt framgår av priset på 12 francs. Priserna för övriga näckrosor varierade mellan 1 och 5 francs (Latour-Marliac 1882).

Latour-Marliac publicerade ett antal skrifter om näckrosor. År 1888 utkom *Notice sur les Nymphaea & Nelumbium rustiques* där han tydligt visar att *N. caspary* var en känd svensk växt:

Regardons avec attention une illustration contemporaine: le *N. caspary* (*N. sphaerocarpa*) de la Suède. Comme son compatriote, le héros d'Offenbach dans *La vie Parisienne*, il a fait son entrée dans la monde horticole à grand orchestre et grand fracas.

(Låt oss uppmärksamt betrakta en lysande nyhet: den svenska *N. caspary* (*N. sphaerocarpa*). Likt sin landsman, Offenbachs hjälte i *Pariserliv*, har den gjort entré i trädgårdsodlarvärlden med buller och bång).

I en senare publikation skrev Latour-Marliac (1899) att *N. caspary*, som han även benämde *N.*

sphaerocarpa, kom från Sverige och att den hade fått omfattande spridning. Från år 1899 är dock växten borta ur Latour-Marliacs försäljningskatalog. Genom hybridisering med andra arter ville han få fram växter som var mer rikblommade än *N. caspary*. De nya hybriderna hade samma form som *N. caspary* men var mer rikblommade. En av Latour-Marliacs hybrider var *N. ×laydekeri* (Latour-Marliac 1893, 1899) och i hans växtkatalog från år 1906 fanns *Nymphaea ×froebeli* med. Den näckrosen hade en rosa blomma med en mörkröd central del. Grundmaterialet för den växten skulle härstamma från Caspary och därmed från Fagertärn (Ray Davies, muntl.).

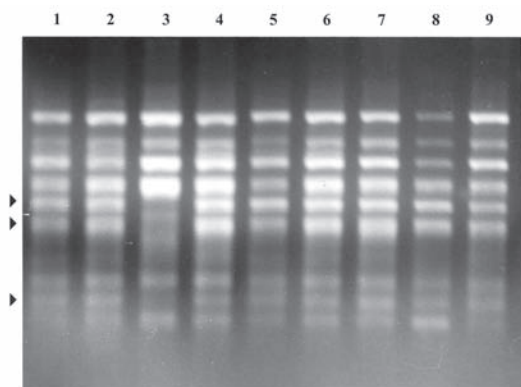
Näckrosorna i Monets dammar

I olika trädgårdstidskrifter från slutet av 1800-talet omnämns alltid den svenska näckrosen som en säker del i hybridiseringen av nya näckrosformer. Den praktfulla färgen hos de hybrider man erhöll ansågs framför allt härröra från den svenska näckrosen (Tricker 1897, Conard & Hus 1907). Den röda näckrosblomman är tilltalande att se på både på Claude Monets målningar och – som vi antar – på dess ursprungliga växtplats i Fagertärn (Thorson 1998, 2000).

De näckrosor, som numera växer i dammarna i Giverny liknar emellertid inte dem som fanns där på Monets tid. Enligt den nuvarande trädgårdsmästaren i Giverny, Gilbert Vahé, förföll dammarna efter Monets död och blev mer eller mindre igenvuxna under krigsåren på 1940-talet. Efter andra världskriget restaurerades dammarna och nya näckrosplantor köptes från Latour-Marliacs botaniska trädgård. Följden är att de nutida näckrosorna i dammarna i Giverny och de i Fagertärn skiljer sig utseendemässigt (figur 5), framför allt i bladens form. Men det finns ingen grund för att anta att det röda pigmentet till viss del skulle ha sitt ursprung annat än från de tidigare näckrosorna som fanns med i Latour-Marliacs förädlingsarbeten.

DNA-undersökning

En DNA-analys av näckrosor från Fagertärn skulle kunna visa om arvsanlagen hos de vita

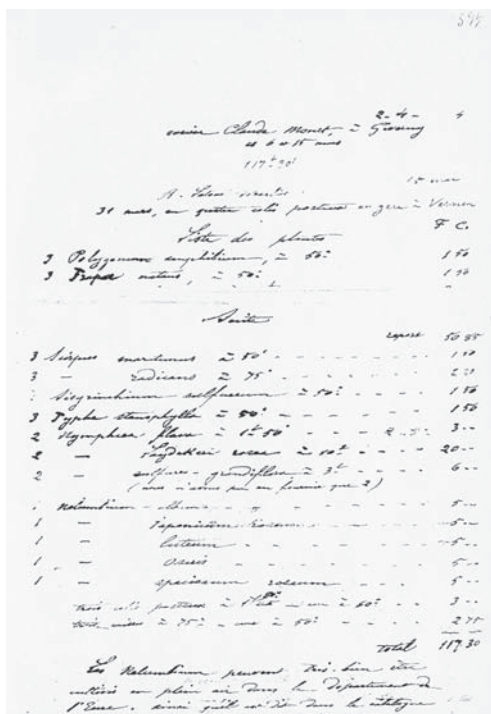

Figur 6. DNA-undersökning av blad från vit och röd näckros. Band 1 och 2 röd näckros (*N. alba f. rosea*) från Fagertärn, band 3 röd näckros (troligen *N. alba ssp. candida f. rosea*), band 4–6 vit näckros (*N. alba*) från Fagertärn, och band 7–9 röd näckros (*N. alba f. rosea*) från en damm i Aspa bruk. Pilarna till vänster indikerar polymorfism för banden mellan *N. alba* och *N. alba ssp. candida*.

RAPD profiles for red and white water lilies from Lake Fagertärn and from a pond at Aspa bruk generated by primer OPD-01. 1 and 2: red water lilies (*N. alba f. rosea*), Lake Fagertärn; 3: red water lily (probably *N. alba ssp. candida f. rosea*), Lake Fagertärn; 4–6: white water lilies (*N. alba*), Lake Fagertärn; 7–9: red water lilies (*N. alba f. rosea*) from Aspa bruk. Arrows indicate polymorphic bands from *N. alba* and *N. alba ssp. candida*.

och röda näckrosorna i sjön är lika, vilket skulle kunna styrka antagandet att den röda näckrosen har uppkommit genom en mutation hos den vita. Såvitt vi har kunna finna har någon tidigare DNA-undersökning inte gjorts.

DNA extraherades ur sex röda och vita näckrosor hämtade från Fagertärn och ur tre röda näckrosor från dammen vid Aspa bruk, en knapp mil åt nordost. Slumpmässigt valda DNA-bitar, så kallade primers, amplifierades (mångfaldigades) med hjälp av PCR- och RAPD-teknik (Welsh och McClelland 1990, Williams m.fl. 1990). De amplifierade delarna storlekssorterades sedan på en agarosgel och fotograferades under UV-ljus. Olika individer visade bandmönster av olika typ (figur 6). Ju

Figur 7. Latour-Marliacs brev med uppgift om de växter han sänt till Claude Monet. Brevet är daterat 15 maj 1894.

Latour-Marliac's letter setting out details of the plants he sent to Claude Monet. The letter is dated May 15, 1894.

mer lika mönster desto närmare släkt är de olika individerna.

En av individerna skilde sig markant från de övriga och vi förmodar att den var en röd nordnäckros *Nymphaea alba ssp. candida f. rosea*. Om man undantar denna individ återstod en variation på bara cirka 10 procent bland de övriga. En vit planta från Fagertärn och en röd från Aspa hade till och med exakt samma mönster.

Det undersökta materialet är litet och antalet primers begränsat, men det är tydligt att den genetiska variationen mellan dessa näckrosor är mycket liten, och liknar den man ser hos självpollinerade arter.

Vi kunde inte skilja mellan röda och vita individer vilket tyder på att den röda formen

troligen är uppkommen som en mutation ur den vita. En mer omfattande undersökning med mer material från Fagertårn och från övriga delar av landet skulle kunna ge ett mer uttömmande svar på hur stor variationen egentligen är inom arten.

Näckrosorna i Giverny på Monets tid

En intressant fråga gällande ursprunget för Monets näckrosor är om det fanns kontakter mellan Monet och Latour Marliac. Latour-Marliac lyckades ju odla röda näckrosor i ett klimat som var hårdare än det tropiska. Kan Latour-Marliac ha försett Monet med röd näckros? Vår undersökning av arkivmaterial vid Latour-Marliacs kontor i Temple-sur-Lot var av betydelse för att besvara frågan. Hans arkiv av brev och andra handlingar var väl organiserat. Vi fann där en fraktsedel daterad 15 maj 1894 över växter avsända till Monet (figur 7). Växterna skickades till Monet med tåg och adresserades till stationen i Vernon. Listan upptar namn på ett flertal vattenväxter. En av dem är *N. ×lay-deckeri rosea*, som Latour-Marliac skapat med *N. sphaerocarpa/caspary* som en av föräldrarna. Detta faktum styrker ytterligare antagandet att Monet hade röda näckrosor vilkas anlag härrörde från den röda näckrosen i Fagertårn.

- Hjärtligt tack till Walter Pagels vid The International Water Lily and Gardening Society, till Ray and Barbara Davies på Latour-Marliac Garden, till Askersunds kommun, särskilt Anna Kajsa Persson, f.d. kulturchef, till Gilbert Vahé, trädgårdsmästare i Giverny, till Ann Christin Lindgren, genetiker vid Karolinska institutet i Stockholm och till Mariette Manktelow för kommentarer till manuskriptet.

Citerad litteratur

- Anonym 1883. – The Garden 23: 334.
 Burbridge, F. W. 1893. New hardy water lilies. – The Garden 30: 297–298.
 Caspary, R. 1871. *Nymphaea alba* L. var. *sphaerocarpa* Casp. subvar. *rubra* käuflich. – Botanische Zeitung 1871: 874.
 Conard, H. S. & Hus, H. 1907. Water-lilies and how to grow them. – William Heineman, London.
 Fries, E. 1865. Herbarium Normale XV, n 32.

- Fries, Th. M. 1879. Den svenska röda näckrosen. – Svenska Trädgårdsföreningens Tidskrift, 6:e häftet.
 Gerard, N. 1893. The water-garden. – Garden and Forest, Aug. 1893, sid. 347.
 Joyes, C. 1990. Till bords hos Monet. – Bonnier, Stockholm.
 Latour-Marliac, B. 1882. Horticulteur au Temple-Sur-Lot. Spécialité de plantes aquatiques et marécageuses. – Villeneuve-sur-Lot.
 Latour-Marliac, B. 1888. Notice sur les "Nymphaea" et "Nelumbium" rustiques, leur culture et celle d'autres plantes aquatiques. – Extrait du journal d'horticulture "Le Jardin".
 Latour-Marliac, B. 1893. Garden Flora. The new hardy water lilies. – The Garden 44: 582–584.
 Latour-Marliac, B. 1899. Hardy hybrid water-lilies. – Journal of the Royal Horticultural Society 23, del 3.
 Lönnroth, K. J. 1856. En röd näckros. – Bot. Notiser 1856: 124–125.
 Nilsson, E. 1974. – I: Lidman, H. (red.), Munkakliv: vandringar i Tiveden. Askild och Kärnekull, Stockholm, sid. 217.
 Thorson, J. 1998. Näckrosor. – Personal-Kuriren. Riksförsäkringsverkets sjukhus, Aktiebolaget Kurortsverksamhet, Nynäshamn.
 Thorson, J. 2000. Monets näckrosor kom från Fagertårn. – Parnass 4: 36–37.
 Tricker, W. 1897. Descriptive list of water lilies, with cultural memoranda. Kap. 7, The water garden. – De La Mare Printing and Publishing.
 Welsh, J. & McClelland, M. 1990. Fingerprinting genomes using PCR with arbitrary primers. – Nucleic Acid Res. 18: 7213–7218.
 Williams, J. G. K., Kubelik, A. R., Livak, K. J. m.fl. 1990. DNA polymorphism amplified by arbitrary primers as genetic markers. – Nucleic Acid Res. 18: 6531–6535.

ABSTRACT

Wallsten, M., Thorson, J. & Werlemark, G. 2005. Härstammar Claude Monets röda näckrosor från Fagertårn i Närke? [The red water lilies of Claude Monet – do they originate from Lake Fagertårn in Närke, Sweden?] – Svensk Bot. Tidskr. 99: 146–153. Uppsala. ISSN 0039-646X.
 People all over the world admire Claude Monet's famous paintings of the red water lilies in his garden at Giverny outside Paris. Tropical red water lilies were not successfully grown in northern France for climatic reasons, so Monet grew hardier types – probably at first crossings including the Swedish *Nymphaea alba* f. *rosea*.

Nymphaea alba f. rosea became widely known in 1856 when Knut Lönnroth published B. A. Kjellmark's discovery the same year of red water lilies in Lake Fagertärn in the province of Närke. They became even better known after 1863 when Robert Caspary in Königsberg received Swedish red water lilies from Elias Fries in Uppsala. Caspary started to grow and sell them using the name *Nymphaea alba* var. *sphaerocarpa*. Another name of the red water lily used at the time was *Nymphaea caspary*.

The famous French water lily botanist Bory Latour-Marliac probably bought *Nymphaea* plants from Caspary. In any event, he grew them and used them for crossings as well. Later, Latour-Marliac

sold water lilies to Claude Monet, at least once delivering them to the railway station at Vernon, close to Giverny, according to a "liste des plantes" from 15 May 1894 written by Latour-Marliac for Monet. The Swedish red water lily was therefore very likely one of the ancestors of Monet's red water lilies at Giverny.

We performed a DNA analysis on red and white water lilies from Lake Fagertärn. The RAPD patterns of the red water lilies were very similar to the white ones, lending support to the theory that the red colour is caused by a simple mutation. One of the red water lilies showed a deviating DNA pattern, and was probably a red *Nymphaea alba* ssp. *candida*, which also occurs in Lake Fagertärn.

Maud Wallsten är limnolog och numera pensionär. Hon har varit vd för Fyrisåns vattenförbund samt undervisat om vatten vid Uppsala universitet och SLU. Maud leder ett projekt för att öka antalet röda

näckrosplanter i Fagertärn finansierat av föreningen Hopajola i Örebro.

Adress: Rasbo, Hammarlund, Visteby, 755 96 Uppsala

E-post: maud.wallsten@ebox.tninet.se

Jan Thorson är läkare vid försäkringskassan och har varit verksam vid Umeå universitet och Kungliga tekniska högskolan med undervisning och forskning gällande personskador. Jan är ledamot i Heiden-

stamsällskapet.

Adress: Skolgatan 41, 149 30 Nynäshamn

E-post: jan.thorson@spray.se

Gun Werlemark är genetiker på Balsgård och studerar främst nyponrosor. Gun är ansvarig för insamlingen och utvärderingen av två svenska kulturrosor, fylld kanelros och fylld pimpinellros, och deltar

i ett europeiskt samarbete, Generose, om utnyttjandet av vilda rosor inom rosförädlingen.

Adress: SLU Balsgård, Fjälkestadsv. 459, 291 94 Kristianstad

E-post: gun.werlemark@vv.slu.se